

לישב ליד המתפלל

ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא: (שמות ג, ה)

ד' אמות לאחרי

(ברכות לא, ב) אני האשה הנצבת עמכה בזה, אמר רבי יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפלה. ופירשו בתוספות ש"עמך" משמע בתוך ארבע אמות, ומשום דכתיב גבי "עמכה" מלא בה"א - כלומר שלא היה יושב בתוך ארבע אמות שלה כי אם בחמישית. ועי' במאירי שהטעם הוא שלא יתן לב עליו ותתבלבל תפלתו. ועי"ש דלכך דווקא סמוך לו מצדדיו, אבל לאחרי אין נוהגין להקפיד, דאז ליכא חשש שיתן לבו עליו. ונותנים סימן לדבר "עמכה בזה" זה בגימטריא י"ב ד' לפניו וח' משני צדדיו. אבל עי' בטור (או"ח סי' קב) שכתב בשם הרא"ש דבין מלפניו בין מלאחרי צריך להרחיק ד' אמות משום דכתיב עמכה "בזה", זה בגי' י"ב דהיינו ד' אמות לכל רוחות, וכתב הט"ז שע"כ צ"ל דשני הצדדין חשיב לרוח א'. ועי"ש במאירי שכתב שבקצת תוספות מביאים בשם הירושלמי דד' אמות של תפלה לכל רוח ורוח בין מלפניו בין מלאחריו, ולשטה זו פירשו הטעם שמא יתפלל על צרכיו וחברו שומע ומתבייש.

עוסק בתפילה או בלימוד התורה

עוד כתב הטור (שם) בשם הגאונים דדוקא כשיושב בטל אבל אם עוסק בתפלה כגון בק"ש וברכותיה וכיוצא בו שפיר דמי, ומדייק הטור דדוקא אם עוסק בתפילה אבל אם עוסק בתורה אסור, שלא הזכירו אלא ק"ש וברכותיה. וכתב שכן מסתבר דאע"פ דחמירא תורה מתפלה, שהרי מי שתורתו אומנתו אינו מפסיק ממנה לתפלה, בהא תפלה עדיפא שהטעם שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה מפני שנראה כאילו חבירו מקבל עליו מלכות שמים והוא אינו מקבל, וכשהוא עוסק בק"ש וברכותיה אזל ליה האי טעמא, אבל אם הוא עוסק בתורה אכתי איתא האי טעמא. עוד כתב שיש ללמוד ממקור ההלכה, שעלי הכהן מסתמא לא היה עומד בטל מת"ת, כדאמרינן אסור לת"ח לעמוד במקום הטינופת לפי שא"א לו בלא ת"ת, ואפילו הכי היה צריך לעמוד.

על קושית הטור מעלי תי' הב"י דלא אמרו שאסור לתלמיד חכם לעמוד בלא תלמוד תורה, אלא היינו לומר דמסתמא חזקה לתלמיד חכם שאינו יכול להעמיד עצמו מדברי תורה, ולכך אסור לו לעמוד במקום הטינופת מפני שלא יוכל להעמיד עצמו מדברי תורה, ונמצא עוסק בתורה במקום הטינופת, אבל כל שעומד במקום טהרה עוסק בתורה כשירצה ויעמיד עצמו כשירצה.

מקום קדוש

אבל עי' בט"ז (ס"ק ג) שתמה על טעם הטור, דא"כ נימא שאסור לישב גם בתוך ד' אמות של הקורא ק"ש, דהא עיקר קבלת מלכות שמים הוא בק"ש, ותפלה לאו קבלת מ"ש היא רק רחמי וצלוחתא היא. (ועי' בפרמ"ג שהעיר על הט"ז דאי מיירי שהקורא ק"ש יושב אז פשוט שמותר לשבת לידו, מידי דהוי אתפילה בשניהם עומדים. ודוחק לומר שמירי הט"ז באחד שקורא ק"ש בעמידה שיהיה אסור לישב לידו בטל). הט"ז עצמו רוצה לפרש דהמקום שהמתפלל עומד "אדמת קודש הוא" כל זמן שהוא מתפלל, וע"כ צריך לאותו שהוא באותו מקום, דהיינו תוך ד' אמות, לנהוג בו כבוד, וכל שיושב ואינו עוסק ג"כ בדבר קדוש הוי כאלו לאו קדושה שם והוה כשאר מקומות שבבית, ע"כ צריך שיעמוד להראות שיש כאן קדושה, אבל אם עוסק בתפלה או בדברי תורה, אפילו יושב הוי עליו ג"כ קדושה. ומ"מ כתב הב"י לחלק דדוקא כשמוציא בשפתיו ד"ת אז סגי שקדושה יתירה היא, משא"כ בהרהור בד"ת בלב דלא סגי, (ובזה מיושב קושיית הטור מעלי).

ויש להעיר על דבריו דבשלמא לפי טעם הטור שהוא משום חשד, ניחא החילוק בין העוסק בד"ת בהרהור או מתוך ספר, שהיכא שאינו אלא מהרהר בד"ת אתי למיחשדיה, אבל לפי טעם הט"ז דהוי מקום קדוש ואינו מן הראוי לעסוק שם בדברים של חול, וכי מיגרע גרע דברי תורה בהרהור, הלא רוב לימודינו אינו אלא ע"י הרהור, כמו שכתב הגר"א (או"ח סי' מז) לענין ברכת התורה על הרהור. ומה שכתב שרק ע"י

דיבור הוי "קדושה יתירה", צ"ע מהיכ"ת שבמקום "קדוש" צריך דווקא קדושה יתירה. ושוב ראיתי במשנ"ב שמחלק כנ"ל, וז"ל (שם ס"ק ז) אבל מהרהר בלבו אינו מועיל ואפילו בעניני תיקוני התפילות, דאתו למיחשדיה שאינו מקבל עליו עומ"ש. ועל פי זה מובן מה שפסק בספר מקור חיים (מבעל החו"י) שאם מסתכל בספר אע"פ שאינו מוציא הדברי תורה בפיו שפיר דמי, והיינו כנ"ל דאז אינו נראה כמי שאינו מקבל עומ"ש. וראיתי בשם מהרש"ם ש"קדושת" הד' אמות הוי כקדושת העזרה, וקי"ל אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבד, ו"מאן מלכי רבנן", ולכן מי שלומד תורה מותר לו לשבת תוך ד' אמות של המתפלל.

מצינו מקור לדברי הט"ז בספר שבולי הלקט (ענין תפילה סימן כה), וז"ל מצאתי שנשאל רבינו האי גאון זצ"ל זהו שאמרו חכמים אסור לישב בארבע אמות של תפלה היאך פירושו, והשיב זהו פירושו כשיעמוד אדם להתפלל אסור לאחר לישב בצד ארבע אמות סמוך לזה המתפלל, לפי שמקום שכינה הוא. וראיה לדבר כשנפטר אדם מתפלתו צריך לפסוע לאחוריו ג' פסיעות ואחר כן יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל, וכל כך למה, מפני כבוד השכינה. וקיימא לן ד' אמות של תפלה מקום שכינה הן, ונראה כאפיקורוס שזה עומד בתפלה וזה יושב בטל. הרי ששילב ב' הטעמים ביחד, הטעם של מקום קדוש והטעם שנראה כאינו מקבל עליו עומ"ש.

להלכה

בשו"ע (או"ח קב, א) כתוב וז"ל אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל, בין מלפניו בין מן הצדדין (בין מלאחוריו), צריך להרחיק ד' אמות. ואם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות, ואפילו בפרק איזהו מקומן, אינו צריך להרחיק. ויש מתיר בעוסק בתורה, אף על פי שאינו מתקוני התפלות. ומסביר המשנ"ב (ס"ק ו) דכשהוא יושב ועוסק בתורה הרי הוא כמקבל עליו עומ"ש. עוד כתב (שם) שטוב להחמיר לעמוד כדעה הראשונה, אם לא במקום הדחק, ובלאחוריו אין להחמיר, דבלאו הכי יש מקילין בלאחוריו.

לפניו

עוד כתוב בשו"ע דיש מי שאומר דה"מ מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור, אפילו עוסק בק"ש. והטעם כתבו הפוסקים מפני שנראה כמשתחוה לו, ולפי"ז כ' המשנ"ב דווקא לישב אסור, אבל לעמוד מותר ואפילו בתוך ד' אמות.

סטנדר

ואם יש מחיצה שמפסיק בינו להיושב כתב המשנ"ב (ס"ק ב) בשם החיי אדם דלית לן בה, ובלבד שיהיה גבוה יותר מי' טפחים וקבוע, "דהא מפסיק רשות". ויש להסתפק בסטנדר שלנו שרק למעלה הוי רוחב ד', אבל באמצע יש חלל בשביל הרגלים, האם זה נחשב מחיצה לעניינינו. והנה לענין שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין הקיר, כתב הרמ"א (בסימן צ, כא) שלא חשיב מחיצה רק דבר גדול שגבהו י' טפחים ורחבו ד', ועי' במשנ"ב שאפילו אינו רוחב רק למעלה ולא למטה נחשב רחב ד'. ולכאורה ה"ה לעניינינו אפילו אם אין המחיצה רחב ד' טפחים למטה, מותר לשבת בצד השני. ולפי"ז מקום שיש סטנדרים קבועים מותר לשבת בצד השני, אע"פ שאין ד' טפחים עד למטה. (ולענין לעבור כנגד המתפלל עי' לקמן הפרטים, דשם יש עוד סברא שמפריע לכוונתו).

אדם חלש

הב"י הביא בשם הארחות חיים (תפלה סי' נא) וז"ל כתב הרב בעל התמיד שאם היושב בצד המתפלל חלוש ואינו יכול לעמוד כל כך עד שיגמור האחר תפילתו נראה שמותר לו לישב, וכתב עליו האו"ח שדבריו דברי תימה וצריך עיון, וכתב על זה הב"י דאין כאן תימה, דחולשתו מוכחת עליו שמפני כך ישב. והט"ז כתב דיש תימה למה אין כאן תימה, דמאי אהני חולשתו שישב דוקא תוך ד"א ולא יזוז עוד לאמה א'. ותו דיש להוכיח דלא מהני חולשה לזה, דהא זקן וחולה דמיין להדדי בכל מקום, א"כ ע"כ עלי דזקן מופלג היה באותו פרק, כמשמעות הפסוקים, וכמו דאיתא פ"ק דחולין (כא, א) גבי עלי דאמר שם זקנה שאני, ולמה היה צריך לעמוד תוך ד"א של חנה, ע"כ צ"ע להקל בהוראה זאת. ועי' בשע"ת שהאחרונים

השיגו על ראיית הט"ז מחולין, דמעשה דשמואל היה קודם, שלא היה זקן כ"כ.

ובשו"ע (שם סעי' ב) כתוב יש מי שאומר שאם היושב בצד המתפלל חלוש, מותר. וכתב המשנ"ב (ס"ק י) חלוש - ר"ל שידוע שהוא חלוש וא"א לו לעמוד ולכך מותר לו לישב, דחולשתו מוכחת עליו שמפני כך ישב. ודוקא לישב בצד המתפלל הא לפניו יש מחמירין אף בחלוש. עוד כתב (שם ס"ק יא) דיש לסמוך על דבריו אם א"א לו בקל להרחיק ד"א ולישב שם.

תפילת קטן

בספר אשי ישראל (כט, הע' כט) הביא בשם האשל אברהם (בוטשאטש) שמצדד להקל לעבור לפני קטן המתפלל, משום שאין לו כוונה. וכ' בספר הנ"ל דלפי"ז ה"ה דמותר לשבת לפניו, (וכ"ש לצדדיו ולאחריו). אבל לכאורה אינו דומה כלל, שהא"א ס"ל שהאיסור לעבור לפני המתפלל אינו אלא משום שמבטל כוונתו, ולכן בקטן שבין כל אינו מכוון מותר, אבל לגבי לשבת לפניו שטעם האיסור משום שנראה כמשתחוה לו, א"כ גם בקטן המתפלל יש לומר כך. ולכאורה גם לשבת לצדדיו נראה שאינו דומה, דאם מיירי בקטן שהגיע לחינוך אז לכאורה יש על תפילתו "שם" תפילה, (שהרי קי"ל שקטן יכול להוציא גדול בברכת המזון, אם הגדול לא אכל אלא כזית, הרי לן שיש על ברכתיו "שם" ברכה, וה"ה לתפילותיו). ואולי תלוי בטעמים הנ"ל, שלפי טעם הטור שנראה שאינו רוצה לקבל עליו מלכות שמים, אז גם בתפילת קטן שייך טעם זה, אבל לפי טעם הט"ז שהד' אמות נהפכו למקום קודש, אולי י"ל דקטן אין בכחו לעשות את זה חידוש שאם נאמר שיש עליו שם תפלה למה אינו "מקדש" המקום. ועי"ש שדעת החזו"א להחמיר בקטן, וכן נקט הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פרק ח, לח) היכא שהגיע הקטן לגיל חינוך.

ועי"ש שהגרשז"א היה מספר שפעם הגרא"י קוק זצ"ל רצה לצאת מביתו לביהכ"נ (שהיה צמוד לביתו), והיה קטן מתפלל שם, ומשום כן יצא מפתח ביתו הרגיל, והקיף כמה שורות בתים כדי ליכנס לביהכ"נ בפתח אחר. ועל דרך זה ראיתי בספר הגיוני הפרשה סיפור על החזו"א שפעם עמד ילד ליד הדלת והתפלל באיטיות, ועמד החזו"א כרבע שעה וחיכה עד שגמר התפלה. עוד הביא סיפור מהגרא"מ שך זצ"ל, שפעם כשעלה במדרגות העולות לאולם הישיבה, כשהגיע לדלתות ביהמ"ד ראה ילד קטן שהתפלל ליד הדלת ולא יכול ליכנס בלי שיעבור עליו ומשום כך יצא לו לעבור דרך המרפסת עד שהגיע לדלת השניה של ביהמ"ד, אף שהיה אריכות הדרך עם טורח גדול.

אבל לפי טעם המאירי "שלא יתן לב עליו ותתבלבל תפלתו", י"ל דשייבה לפניו או תוך ד' אמות דומה להא דפסק הא"א שמותר לעבור לפניו, דקטן אין לו כוונה.

תפילה בחתונה

כפי שנהוג בחתונות, אחרי החופה לפני הסעודה עומדים הקהל להתפלל מנחה או מעריב, והרבה פעמים מתפללים באולם שאוכלים בו, ויש להסתפק במי שהתיישב לאכול לפני שהתחילו להתפלל, האם מותר לו להמשיך לשבת אם מתפללים תוך ד' אמות לשיבתו. והנה נפסק בשו"ע (שם סעי' ג) שאם היושב ישב כבר, ועמד זה בצדו, אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו, אבל מצד מידת חסידות יש לו לקום. וכתב המשנ"ב (ס"ק יג) דדווקא בביתו אבל במנין קבוע וכ"ש בביהכ"נ צריך לקום, **דהוא מקום מיוחד לכל בני אדם**, ואפילו אם המקומות קבועים לכל אחד שקנאום בדמים נמי יש להחמיר. משמע שרק במקום שקבוע לתפילה אומרים שאפילו אם הוא ישב ראשון צריך לקום, אבל בנידון דידן אע"פ שיש להם רשות להתפלל שם אבל אין זה מקום קבוע לתפילה, א"כ לא יצטרך לקום. אבל עי' בחיי אדם (ח"א כלל כו) שכתב וז"ל אפילו אם ישב קודם שעמד זה להתפלל, צריך לקום. **ודוקא במקום שיש רשות לכולם להתפלל**, כגון במנין קבוע ופשיטא בבית הכנסת, אבל בביתו, אם ישב כבר, אינו צריך לקום, שזה בא בגבולו. משמע שדי בזה שיש להם רשות להתפלל, ולא צריך שיהיה מקום קבוע, א"כ ה"ה בחתונה יהיה חייב לקום, וצ"ע.

בית המדרש

עוד דנו הפוסקים במי שיושב בבית המדרש, ונעמד לאחוריו (או לצדדיו) מתפלל האם מותר לו להמשיך לשבת. ועי' בהגהות יד אפרים (או"ח סי' קב) שכתב שאין צריך לקום, ועי"ש שכתב הטעם שבביה"מ שלנו שבני אדם יושבין שם כל היום ועושים שם כל מה שצריך להם, אין לחשוב המקומות קבועים שם רק לתפילה, כי מקומו זה שבביה"מ הוא אצלו כביתו. משמע שאפילו אם הוא קבוע גם לתפילה כל היום, אינו חייב לקום, וזה לכאורה דלא כהמשנ"ב והח"א, שהרי זה מקום קבוע גם לתפילה. ובביה"מ שגם מתפללים שם בזמנים קבועים, ושאר היום יש "כוללים" שלומדים שם, פשוט שאין חיוב לעמוד בשביל מי שעמד להתפלל, ואולי אין כאן מדת חסידות גם. ובספר ד' אמות של תפילה (סי' ו אות ז) כתב שאפילו אם המתפלל הקדים להלומד מותר לו לשבת, שעכשיו אין זה מקום תפילה כלל.

לומד תורה

עי' במשנ"ב (ס"ק יג) שמי שלומד ובא אחר בגבולו ורוצה להתפלל אינו צריך לקום, וכ"ש מי שמוסר שיעור לרבים.

סמיכה

כתב המשנ"ב (ס"ק א) בשם הפרמ"ג שאסור לסמוך על דבר אחר, אבל סמיכה במקצת שאם ינטל יוכל לעמוד יש להקל בשעת הדחק. אבל עי' בספר דעת תורה (או"ח סי' קב, א) שהט"ז (ח"מ סוף סי' יז) ועוד כמה אחרונים כתבו שבמילי דרבנן לא דנים דסמיכה כשיביה, א"כ כאן שאינו אלא איסור דרבנן אפשר להקל. אבל עי"ש שטענת הפרמ"ג הוא שהיות ונלמד מ"עמכה", לכן צריך שיהיו שווים, ואם המתפלל אסור לו לסמוך אז גם השני חייב לעמוד ממש. עוד כתב הפרמ"ג שגם מצד קבלת עומ"ש צריך העומד לידו להיות כמו המתפלל, ואם למתפלל אסור לסמוך, אז גם להשני אסור. ועי' בספר בירור הלכה (זילבר - מהדו"ק סי' קב) שמדייק מהמשנ"ב שסמיכה ממש אסור גם בשעת הדחק, ותמה עליו שהרי לענין תקיעת שופר, שג"כ צריך התוקע לעמוד, כתב בשער הציון (תקפה, ב) שאפשר להקל בשעת הדחק כדברי הברכ"י (ח"מ סי' יז) שמיקל במילי דרבנן. ועי"ש עוד שלפי הטעם של הט"ז והשבולי הלקט, שהד"א הוי מקום קדוש, א"כ לכאורה לא גרע מהעזרה שהוא מקום השכינה ואסור לשבת שם, וכבר כתבו בתוס' (זבחים יט, ב) שסמיכה מותר, והטעם דרק היכא שצריך עמידה אז סמיכה לא מקרי עמידה, אבל גם לא מקרי ישיבה. וממילא היכא שיש איסור בישיבה, אין איסור בסמיכה.

נפילת אפיים

ויהיה נ"מ גם לענין נפילת אפיים, שהרי "נפילת אפיים בישיבה", א"כ צריך ישיבה ממש ולא סמיכה. וזה תוכחה מגולה לאלו שלא מקפידים לשבת רק סומכין על הקיר, ולהנ"ל אפילו אם נשען באופן שאם יקחו הקיר יפול, עדיין לא מקרי ישיבה. ומה שכתב המשנ"ב שאפילו סמיכה במקצת אסור לכתחילה, עי' בספר בירור הלכה שמביא שבפרמ"ג עצמו (סי' קכד מש"ז ב') כתב להדיא שרק סמיכה ממש אסור.

המתפלל בישיבה

יש להסתפק האם מותר לשבת ליד מי שמתפלל בישיבה, כגון זקן או חולה. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' ז) שמדייק מלשון הרמב"ם שכתב "אסור לישב בפני העומד בתפילה", משמע שאינו אסור אלא ליד מי ש"עומד" ולא יושב. ויש לדחות שבלשון בני אדם המתפלל נקרא "עומד בתפילה", א"כ אין לדייק דדווקא עומד ולא יושב. אבל עי' בלשון המאירי שכתב "חבירו המתפלל מעומד", משמע שאין כוונתו סתם ש"עומד" להתפלל, אלא דווקא אם מתפלל מעומד. ובספר תורת חיים (סופר) רוצה לתלות בטעמים הנ"ל, שלפי הטעם שכל הד' אמות הוא "מקום תפילה" אז אין לחלק בין עומד ליושב, אבל לפי הטעם שנראה כאינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים, י"ל דרק אם המתפלל עומד והוא יושב יש את החשש הנ"ל, שהוא אינו נוהג כמו המתפלל, אבל אם שניהם יושבין לית לן בה, כמו אם שניהם עומדים. ויש להביא סמך לדברינו מהפרמ"ג שהבאנו לעיל דדן על קושיית הט"ז דמטעם קבלת עומ"ש יהיה אסור גם בק"ש, וכתב שאם הקורא ק"ש יושב אין צד לאסור לחבירו לשבת לידו.

[ב]

לעבור לפני המתפלל

איתא בשו"ע (או"ח קב, ד) אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד.

שלוש טלית

ובטעם האיסור נחלקו המפרשים, המשנ"ב (שם ס"ק טו) כתב הטעם משום שמבטל כוונתו, ובשם החיי אדם כתב הטעם משום שמפסיק בין המתפלל לשכינה. ועי' בביה"ל שהשיטה הראשונה היא של המאמר מרדכי, ולדבריו אם המתפלל משלשל טליתו על פניו ליכא איסור שהרי אינו מרגיש במי שעובר לפניו, וליכא בלבול כוונה. אבל בכל זאת מסיק המאמר שראוי לחוש להחמיר. ומוסיף הביה"ל דכ"ש לפי טעם הח"א שמפסיק בינו לשכינה, שיש להחמיר, שלא מועיל מה ששלשל הטלית על פניו.

סטנדר

עוד נ"מ לכאורה אם יש מחיצה י' מפסיק בין המתפלל והעובר, שלפי הטעם של בלבול כוונה אע"פ שיש מחיצה אם ראש המתפלל עולה על המחיצה עדיין יש חשש של בלבול כוונתו, ונראה שזה הטעם למה הבאר היטב (ס"ק ו) אוסר אפילו אם יש מחיצה, אבל לפי הטעם שמפסיק בינו לשכינה אז אם יש מחיצה ליכא חשש. (אמנם באשל אברהם כתב שאפילו לפי הטעם שמפסיק בינו לשכינה לא מועיל מחיצה, וצ"ע). ולפי"ז אם יש סטנדר לפני המתפלל ועיניו סגורות, יש מקום להתיר לעבור לפניו, דממ"נ אין איסור. אבל אחר העיון נראה שלא מועיל מה שעניו סגורות, שיש הבדל גדול בין שלשול טלית על פניו שאינו מרגיש מי שעובר לפניו, בין מי שרק סוגר עיניו. ויש להביא ראיה לדברינו ממש"כ הביה"ל לענין ק"ש, כדלהלן.

לעבור לפני מי שקורא ק"ש

דהנה הביה"ל (שם) מביא שהאר"ר בשם השל"ה הק' כתב שה"ה דיש לזוהר שלא לעבור בשעה שקורין שמע ישראל. ויש להעיר על דבריו, שלכאורה הצד לאסור גם בק"ש אינו אלא לפי טעם המאמר שמבטל כוונתו, ולכן פשוט שאינו אלא בפסוק ראשון, (כמבואר בלשונו), דרק בפסוק ראשון יש חיוב מיוחד לכוון, וע"י שעובר לפניו מבטל כוונתו, דאילו לפי טעם הח"א שמפסיק בינו לשכינה, הרי זה לא שייך בק"ש, שאין מושג בק"ש של "עומד בפני המלך". וכן כמבואר בברכות (כה, א) שלתפלה אסור להתפלל אא"כ מכסה את לבו, ולענין ק"ש די בטליתו חגור על מתניו, ומסביר רש"י (ד"ה אבל לתפלה) שבתפלה צריך להראות עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך. א"כ צ"ע שהרי בפסוק ראשון דרך העולם לקרא כשידו מכסה עיניו, ולפחות בעצימת עינים, א"כ לפי המאמר שמוותר לעבור לפני המתפלל כששלשל טליתו על פניו משום דאז ליכא ביטול כוונה, א"כ למה אסור בק"ש. וע"כ שעצירת עינים לא מועיל לביטול הכוונה.

שו"ר באשל אברהם (בוטשאטש) שכתב וז"ל לא ראיתי כעת מפורש שיהיה אסור לעבור לפני מתפלל כשעניו עצמות, ובדרבנן הבא להחמיר עליו הראיה. ואי אפשר להחמיר לאחרים לעבור נגד מתפלל שעוצם עיניו, וכוונת חז"ל הוא כשעניו פתוחות ומביט בהם למטה או לסידור. ועי"ש שמביא ראיה מחנה הנביאה, שמסתמא היו עיניה למטה שאם היו עיניה עצמות היה מכיר שמתפללת. ומסתמא כשעניו עצמות אינו מתבלבל דעתו על ידי מה שעוברים לפניו.

הפסק אדם

עוד כתב שם שאם יש אדם מפסיק בין העובר להמתפלל לכולי עלמא מהני, דהוה ליה ככותל מפסיק. עוד כתב שמשמעות הפוסקים שגם כותל של זכוכית מהני, שכל שיש לפניו כותל אין חשש, וכן הוא באדם לפניו, ואין לחלק בין ארוך לגוי.

ויש להעיר שבכותל זכוכית יש חשש שמבטל כוונתו, שהרי רואה מי שעובר לפניו ומפריע כוונתו. וצ"ל שהא"א הולך פה לשיטתו שסובר שכל החשש של בלבול כוונה אינו אלא שחושש שיקרה משהו ע"י שחברו עובר לפניו, עיי"ש, ולא עצם העברת בן אדם לפניו, ולכן בכותל זכוכית אין חשש ביטול כוונה.

ומה"ט מתיר אם יש סטנדר קבוע עיי"ש.

אמירת קדיש

בספר שערי תשובה (או"ח סי' נו, א) מביא בשם הברכ"י בשם מהר"י מלכו שאסור לעבור על פני מי שאומר קדיש. וצ"ב למה המשנ"ב לא מעתיק אותו. ונראה פשוט שהטעם כנ"ל, שהרי בקדיש ג"כ אין מושג שעומד לפני המלך, ומטעם ביטול כוונה ס"ל שאין חיוב כוונה מיוחד באמירת קדיש, וכמו שלכו"ע אין איסור לעבור לפני מי שאומר ברכת ק"ש, ה"נ אין איסור לעבור לפני מי שאומר קדיש. ומהר"י מלכו ס"ל שהיות ואמירת קדיש כל כולו הוא קילוסין ושבח להקב"ה, אז יש מושג שאומר את זה "לפני השם". אבל עדיין צ"ע שהרי בפסוקי דזימרא וברכת ק"ש ג"כ משבחין להקב"ה.

לעבור לפני מי שסיים תפלתו ולא עקר רגליו

עוד נ"מ יתכן היכא שיש מישהו שעומד לאחריו שגמר תפלתו ועדיין לא עקר רגליו, כגון כשיש לאחריו מי שעדיין מתפלל. שלפי הטעם של כוונה יהיה מותר שהרי אינו מתפלל, אבל לפי הטעם שמפסיק בינו לשכינה י"ל שאע"פ שסיים תפלתו עדיין נחשב לעומד לפני המקום.

ויש כמה מקומות שהמשנ"ב כתב שעד שעקר רגליו נחשב עדיין כעומד לפני המלך, דעל מה שכתב בשו"ע (או"ח קכב, א) שהרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל הש"צ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה, כתב המשנ"ב (שם ס"ק ה) וז"ל דאע"פ שאמר (המחבר) מתחלה דבין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי להפסיק, מ"מ אם יכול לקצר כדי לעקור רגליו עדיף טפי, דאע"פ שאמר יה"ל מ"מ כ"ז שלא פסע הוי כעומד לפני המלך.

עוד כתב המשנ"ב (סימן צו ס"ק ג) לענין האיסור לרוק באמצע שמו"ע, שכל שאסור בתוך התפילה אסור אפילו בתחנונים שלאחר התפילה, דכל זמן שלא פסע ה"ל כעומד לפני המלך. ולפי"ז יהיה אסור לעבור כנגד מי שעדיין לא עקר רגליו. וגם יהיה אסור לפסוע כנגדו. וכן משמע במשנ"ב (קח, ג) לאנין לישב בפני המתפלל, וז"ל ואפילו אם המתפלל עומד בתחנונים שלאחר התפלה כ"ז שלא פסע, וה"ה לענין שלא לעבור נגד המתפלל.

אלא דיש להעיר מדברי המג"א, דהנה איתא בשו"ע (או"ח תכב, א) לענין הזכרת יעלה ויבא בר"ה, שאם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה. ואם לא נזכר עד שהשלים תפלתו, חוזר לראש. ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו, חוזר לרצה. וכתב המג"א (ס"ק ב) דמשמע דאם סיים התחנונים אע"פ שלא עקר רגליו חוזר לראש. ואולי יש לחלק דלענין שיהיה נחשב שסיים תפלתו אז אפילו אם לא עקר רגליו כבר סיים תפלתו וחוזר לראש, אבל לענין אם נחשב ש"עומד לפני המלך", י"ל שעד שלא עקר רגליו עדיין "עומד לפני המלך".

ועי' בספר הליכות שלמה (פ"ח לד) שבכה"ג מותר לפסוע כנגדו לצורך ישיבה לאמירת תחנון, וכן לכל דבר מצוה, אבל לפסוע כנגדו סתם חשש להחמיר, משום טעמא דמפסיק בינו לשכינה. וב"דבר הלכה" (אות נב) כתב שאם עבר כבר זמן מה מאז שסיים תפלתו, מותר לפסוע כנגדו, ובפרט אם כבר התחיל חזרת הש"ץ ועונה אחריו ב"ה וב"ש, וצ"ע הסברא בזה.

אמנם בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ז כג) כתב שמותר לעבור כנגד מי שסיים תפלתו, אף שעדיין לא עקר רגליו. וכ"כ בספר אישי ישראל (כט, ט) שמותר לפסוע את הג' פסיעות אף שיכנס לתוף ד' אמות של מי שעדיין לא עקר רגליו. ועיי"ש שכן פסק לו הגר"ח קניבסקי שליט"א.

לפניהם או לצדדים

איתא בשו"ע (שם) אסור לעבור כנגד המתפלל בתוך ד"א, ודווקא לפניו אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד. וכתב המשנ"ב (ס"ק יז) שבזוה"ק (פרשת חיי שרה) אוסר אפילו בצדיהם תוך ד"א. עוד כתב שם (ס"ק יח) שלפי המג"א צדדין שלפניו כלפניו דמי, מפני שמבטל כוונתו, אבל לפי הא"ר אפילו בפניו ממש מותר לעבור ולעמוד, ובלבד שלא יעבור לפניו לגמרי. ומסיק המשנ"ב שאפשר שיש להקל בשעת הדחק.

ובספר אשל אברהם (בוטשאטש) כותב שאפילו לפי המג"א שאין לעבור בצדדים שלפניו, מכל מקום ליפסע ג' פסיעות נראה דמותר לכולי עלמא. וכן כשחוזר למקומו בדרך זה לשמוע קדושה גם כן שאין קפידא. כי העיקר הוא מצד בלבול דעת המתפלל, וכשעוצם עיניו או שטלית מכסה על פניו, או שהוא דבר הרגיל ואין לו בלבול הדעת על ידי זה כלל, אין חשש. וגם זוהר הק' יודה שאין חשש, ועיקר הקפידא בכהאי גוונא היא רק לפניו ממש, וכל כהאי גוונא הוא בכלל פוק חזי מה עמא דבר. וכמו שכתוב במסכת סופרים (פרק יד הי"ח) שמנהג עוקר הלכה בזה, ואנו רואין דלית דחש כלל בצדדים שלפניו, ואולי הוא מצד שהכל עוצמין עיניהם בתפילתם כעת:

קדיש קדושה ותפלה בציבור

כתב האשל אברהם שלעבור כדי לשמוע קדיש או אפילו לענות אמן מותר, כי אין ספק בלבול דעת חבירו מוציא מידי ודאי מצוה שלו לענות אמן. (ואפילו לדבריו אינו מותר אלא לעבור כנגדו שאין כאן אלא ספק בלבול כוונה, אבל לעבור ממש ליד המתפלל, ועי"ז דוחף המתפלל בוודאי אסור, שיש כאן ודאי בלבול כוונה, ודלא כאלו שמחמת בהלה נכנסין לביהכ"נ ודוחפין אנשים המתפללים). ובספר דעת תורה (הרב מבערזאן) מביא משו"ת יד אליהו (סי' ו) דדן שאסור לעבור לפני המתפלל כדי להתפלל עם הציבור, ואין לומר דאתי עשה דרבנן דוחה ל"ת דרבנן, משום דלא הוי בעידנא. אבל להשלים המנין מותר משום דהוי עשה דרביים, (כר"א ששחרר עבדו כדי להשלימו למנין).

"בעידנא" היכא שהדוחה הוא יותר חמור

וצ"ב מה החילוק הרי סוף כל סוף לא הוי בעידנא, ונראה לבאר כוונתו על פי דברי התוס' לפסחים (נט, א) שעשה שיש בו כרת דוחה עשה שאין בו כרת, אפילו אם לא הוי בעידנא, והטעם שרק בעשה דוחה ל"ת שהל"ת הוא יותר חמור, אלא גזיה"כ שעשה דוחה הל"ת, ולכן צריך בעידנא, אבל עשה שיש בו כרת דהוי יותר חמור מעשה שאין בו כרת, ולכן דוחה, לא צריך בעידנא. וה"נ דוחה עשה של רביים לעשה של יחיד משום דהוי יותר חמור, ולכן לא צריך בעידנא. ועל דרך זה מובן גם דברי הא"א, שאין ספק בלבול דעת חבירו מוציא מידי ודאי מצוה שלו לענות אמן, שאין זה מדין "עשה דוחה ל"ת" וצריך בעידנא, אלא שמסברא עדיף לעבור לפני חבירו, מלהפסיד קדושה ואמן, ולכן לא צריך בעידנא. ובעיקר סברתו יש להעיר שלא מועיל אלא לענין הטעם של כוונה, אבל לא לענין הטעם שמפסיק בין המתפלל לשכינה, שזה וזה הוי "וודאי".

ליכנס לביהכ"נ שכבר מתפללים שם

ובשל"ה הק' (מסכת תמיד פרק נר מצוה יט) כתב כשיעמוד אדם ויתפלל, ויכנס עליו אדם, הנכנס ההוא גורם ביטול כוונת המתפלל. ובזה יטעו רביים, שכשמאחרים לבא לבית הכנסת, הם נכנסים בשעה שהצבור קורים פסוק שמע, או בשעה שמתפללים, וגורמים ביטול כוונת הצבור המיחדים שם יוצרנו, וכוונת המתפללים אליו. ולכן, ראוי לזוהר שלא להכנס לבית הכנסת בשעת היחוד, ובשעת התפילה. וכן ראוי לזוהר כשאדם מתפלל ביחיד, שיתפלל במקום שיהיה בטוח שלא יכנס עליו אדם, אם יוכל.

ברכת כהנים

יש להסתפק האם מותר לעבור כנגד המתפלל כדי לעמוד לפני הכהנים בברכת כהנים. והנה בספר הליכות שלמה (פ"ח אות לג) כתב שאין היתר לעבור כנגד המתפלל אלא לצורך מצוה גמורה, כגון כהן כדי לעלות לדוכן, או הנצרך לנקביו דחשיב נמי צורך מצוה. עוד תנאי כתב, שאין להתיר אא"כ עיניו סגורות, או

שעיניו פקוחות אלא שלא מסתכל בתוך הסידור וניכר שאיו מכוון בתפילתו, (אבל בדעת תורה ובא"א לא משמע כן). ובדבר הלכה (אות מח) כתב שמותר ג"כ למי שמתפלל אחורי הכהנים, ורוצה לבא לפניהם כדי שיהיה בכלל הברכה. אבל צ"ע שהרי כתוב בגמ' ש"עם שבשדות" שאינם יכולים להגיע לביהכ"נ בשביל ברכת כהנים, הם בכלל הברכה, א"כ ה"ה מי שעומד אחורי הכהנים ואינו יכול לבא לפניהם משום שאסור לו לעבור כנגד המתפלל שפיר הוי בכלל הברכה, ואין האיסור נדחית.

העומד במקום הילוך הציבור

בספר דעת תורה (שם) כתב שאם עומד במקום שרבים עוברים שם, (כגון במעבר או בכניסה לביהכ"נ), הוי כמו קבר שמזיק הרבים שמותר לפנותו, וה"נ. וכ"כ בספר הליכות שלמה (שם אות לו) שמותר להעבירו ממקומו, וכמו כן מותר לעבור כנגדו, והרעים ביותר על אלו שעומדים להתפלל במקום שמפריע לרבים, אבל כתב שראוי להחמיר אם לא במקום הצורך.

לימוד זכות על זה שלא מקפידים

הלכה זו לצערינו מן ההלכות שרבים וגם טובים לא מקפידים עליה, וכפי כאשר הבעיר בספר רוח חיים להגר"ח פלאג'י על שלא זהירים בזה אינשי מהאיסור לעבור כנגד המתפללים, ואפילו הנבונים שיוודעין דין זה לאו אדעתייהו לזוהר. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' ח) שכתב ליישב "מנהג העולם", וז"ל עלתה בדעתי המצאה חדשה להיתר כללי בזה, והוא בהיות דאליבא דרובא דהפוסקים טעם איסור העברה הוא משום דע"כ מבלבלים כוונת המתפלל, וא"כ בהיות דבזה"ז רוב המתפללים אינם מכוונים, ובפרט המוני עם הפשוטים שאלה המה שעומדים על פי רוב באמצע המעבר וחוטפים תפלת העמידה, וכבר העיד הטור (או"ח סי' ק"א) דקרוב הדבר שלא מכוונים ופסק כן גם הרמ"א (שם בסעיף א), וא"כ קלקלתם היא תקנתם של העוברים, שיוכלו בזה"ז לעבור על פניהם של המתפללים בלכתם אחר הרוב שאינם מכוונים.

מוסיף הצי"א שמצא סייעתא בספר ארחות חיים (או"ח סי' ק"ב), דמביא שם בשם ספר מאורי אור שתב להמליץ על המקילים בזה בזה"ז מפני שהרוב אינם מכוונים, והמכוונים עפ"י הרוב מעצימים עיניהם, הרי כנ"ל, אלא שהוסיף חיזוק הזה שאין חשש אפילו למיעוט מכוונים מפני שהמכוונים עוצמים עיניהם ואז שוב יש היתר.

עוד הביא מספר דעת תורה להמהרש"ם שמביא דברי הד"ק דמחלק בזה בין גדול לקטן, בהיות דקטן אין לו כוונה, ומוסיף עפ"י ז"ל וכתב וז"ל: נ"ל די"ל דבזה"ז דאין מכוונים בתפלה כמ"ש הרמ"א (או"ח סי' ק"א), ובפרט הקטן ועם הארץ וכדומה, שוב אין חילוק בזה בין לפניו ובין לצידו, הרי שגם הגאון המהרש"ם דעתו להקל בכלל בזה בזה"ז, ומטעם האמור דאין מכוונים, ובפרט בקטן ועם הארץ וכדומה.

הפסק בין המתפלל להקיר

עוד דרך רצה הצי"א לחדש כדי ליישב ה"מנהג", והוא על פי מש"כ בלבוש (קב, ד) וז"ל אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ארבע אמות, ודוקא לפנייהם שלא יפסיק בינם לכותל, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד. אנו רואים שהלבוש הכניס בדבריו שטעם האיסור הוא כדי שלא יפסיק בינם לכותל, והיינו מפני שכך הוא מזהירות התפלה שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר כדאיתא בברכות (ה, ב), ונפסק בשו"ע (או"ח ז, כא), ועל כן כדי שלא יפסיק במשהו את המתפלל מתפלתו בסמוך ולפני הקיר גזרו על דין זה שלא לעבור לפני המתפלל. וכן מדייקים האחרונים מרש"י במקור הסוגיא (ברכות כז, א) וז"ל ולא פסקיה לצלותיה - כלומר לא הפסיק בין רבי ירמיה ולכותל, לעבור לפניו ולישב במקומו, אלא עמד על עמדו.

ולפי"ז דין זה שלא לעבור נגד המתפלל הוא דוקא נגד זה שעומד ומתפלל נגד הכותל ואין דבר חוצץ בינו לבין הכותל, אבל אם מי שהוא עומד ומתפלל באמצע ביהכ"נ וכדומה, ובין כך ישנו בשם דבר או דברים (מחיצות של אנשים, וכדומה) שחוצצים בינו לבין הקיר, אזי בכה"ג לא חל האיסור ומותר לעבור על פניו.

אבל העיר שהא"ר לא הבין כך בדברי הלבוש, אלא כתב על מה שכתב הלבוש "שלא יפסיק בינם לכותל", פירוש דבהפסק יבטל כוונתו, וצ"ע שפשטות דברי הלבוש לא משמע כך.

ומאידיך בשו"ת שלמת חיים (או"ח סי' קיד) נשאל על מה שנעשה לאיזה אנשים כהיתר לעבור לפני המתפלל בביהכנ"ס. והשיב וז"ל **פשיטא שאין כאן היתר.**

וזל התשובה שקבלתי בענין זה מהגאון המפורסם ר' בצלאל שטרן שליט"א בעמ"ח שו"ת בצל החכמה לשאלת מעכת שליטא בנוגע לרין המבואר בשו"ע או"ח סי' ק"ב סעי' ד' שאסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות לפניהם ומבואר בס' חינוך דח סי' לט דמי שעומד בתפלה באמצע ררך הרביס בביהכנס מותר לעבור לפניו והוכחתו מהמבואר מנהדרין מ"ז בקבר המזיק את הרבים דמותר לפנותו וה"ה בנדד שמותר לעבור לפניו ומעכ"ת נר"ו לקבור שם מחו ואם עבר וקברו מוחר לפנוחו דלאו כל כמיני' להזיק לרבים משא"כ ביהכנ"ס שבנאוהו או שקנוסו לצורך רבים וקבעו בו מקומות לתפלה ומקומוח להילוך ומעבר לרבים דודאי שהמקומות המיועדים לתפלה הם העיקר שהם כל עיקרו של הביהכנ"ס לא נבנה רק כדי להתפלל בו וכן המקומות המיוחדים להילוך רבים לא נעשו רק מתוך הכרח ובכוונה לשמש את המתפללים לאפשר להם להגיע אל מקומם להתפלל שם נמצא מקומות התפלה עיקר ומקום המשמש דרך למעבר טפל לו